

Věnná města českých královen

Jaroslava Hausenblasová

Ústav českých dějin FFUK

Základní problémy studia starších českých dějin II.

Věnná města = královská města

OSN 26, s. 546547: český král postupoval panství nad nimi a důchody ovdovělým českým královnám za jejich věno (tj. to, co dostal jejich manžel, aby mohl hradit náklady spojené s manželstvím) po čas jejich vdovství

Panující královny je dostávaly do zástavní držby v případě, že nebyly žádné královny-vdovy.

Pokud nebyly žádné královny, města „spadla“ zpět na krále; postavení jako ostatní královská města; královský podkomoří.

Základní funkce:

zdroj příjmů pro královnu: šosovné, daně

osobní útočiště královny

další role podle aktuální situace

královny zde vykonávaly některá práva – např. patronátní právo ke kostelům

Celkem 9 měst

Hradec Králové (1307); Chrudim (1307); Vysoké Mýto (1307); Polička (1307);

Jaroměř (1307); Mělník (1319/1320); Trutnov (po r. 1363); Dvůr Králové (1399);

Nový Bydžov (1569).

Pouze přechodně: za vlády Karla IV.: Kostelec n.L.; za vlády Jiřího z Poděbrad: Teplice

Ekonomické zdroje pro královny v dalších zemích:

Slovensko/Horní Uhry – horní města

Rakouské země – příjem pro panovnici ze solných dolů

Nejisté počátky věnných měst

Původně panovník postupoval své manželce určité území, popř. důchody z něj plynoucí – nutnost zajistit jí odpovídající hmotné zabezpečení a postavení

- kněžna Emma, vdova po Boleslavu II., pobyt na Mělníku kol. r. 1000
- Gertruda Babenberská, manželka Vladislava I., 1167 doložen majetek ve východních Čechách
- královna Kunhuta, manželka Přemysla Otakara II., vlastnila Mělník (?)

Potvrzené zprávy:

- Guta Habsburská, dcera Rudolfa I. měla být zabezpečena důchody z Hradce (Králové); 1293 vlastnila Jičín
- Eliška Rejčka, druhá manželka Václava II., peněžní suma 20.000 hřiven stříbra pojištěna na důchodech měst Hradec (Králové), Chrudim, Vysoké Mýto, Polička, Jaroměř
- politická a vojenská role VM ve válce o český královský trůn po r. 1306

Věnná města za Lucemburků

Jan Lucemburský, 1315 potvrdil Elišce Rejčce práva k VM

- sídlo královny v Hradci – společně s Jindřichem z Lipé, dvůr
- konflikt Jana Lucemburského s Jindřichem z Lipé – válka o věnná města 1316
- 1318 – urovnání sporu, plat pro Elišku Rejčku namísto VM, odchod do Brna, závět svědčí o tom, že platy královně-vdově nebyly plně vyplaceny
- VM pod pravomocí krále Jana, zastavení Hradce a Vysokého Mýta
- Mělník zařazen mezi věnná města, 1319/20 = důsledek konfliktu mezi Eliškou Přemyslovnou a králem; rezidence královny

Karel IV., 1353 pojistil Anně Svídnické věno na výnosech z Hradce, Vys. Mýta, Poličky; 1363 postoupil tato VM Alžbětě Pomořanské + Mělník, Kostelec n.L., Jaroměř, Dvůr Králové a Trutnov; po smrti Karla IV. sídlo královny vdovy v Hradci, stížnosti měst na velké zatížení, kulturní mecenát královny (výzdoba chrámu sv. Ducha)

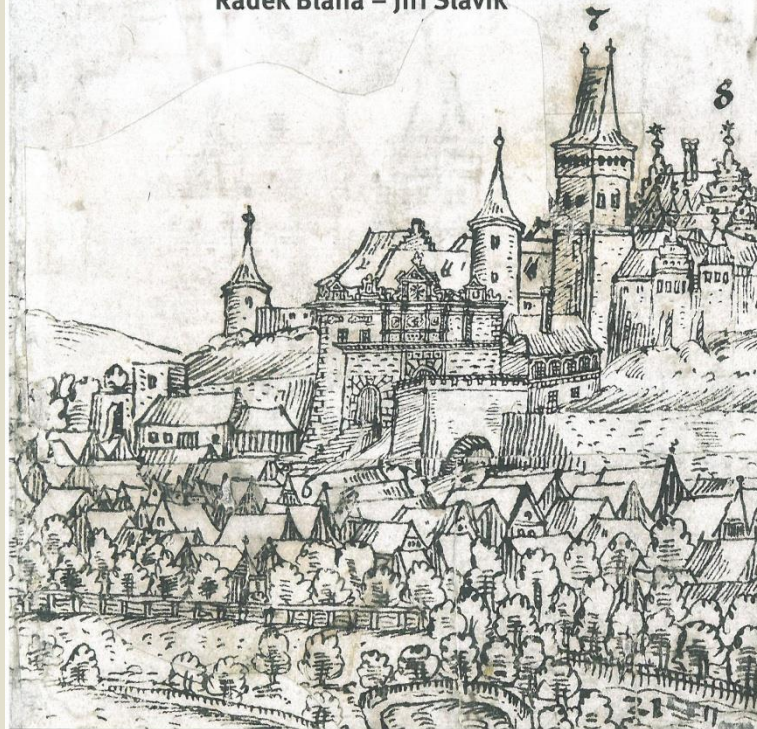
- práva královny k VM – definována v době Alžběty Pomořanské
- správa VM – podkomoří, hofrychtěř

Václav IV., 1395 převzal VM; postoupil je Žofii Bavorské (listina 2.12.1398) před její korunovaci; dosazení úředníků královny a vynětí VM z pravomoci podkomořího krále; 1412 Václav IV. potvrdil věno Žofie 100.000 zl. zapsaných na VM

- po smrti Václava IV. 1319 nesídlila Žofie Bavorská ve VM, odchod do Prešpurku

Hrad v Hradci Králové

Radek Bláha – Jiří Slavík

Věnná města za husitství

- instituce VM dočasně zanikla → města jako součást husitských městských svazů
- nedostatek pramenů
- podobojí
- počestění měst
- bitva u Lipan (30.5.1434) – rozdělení VM
- 1436 – Jihlava, slib věrnosti Zikmundovi Lucemburskému

Pohusitské období

- 1437, korunovace Barbory Celské, zapsání všech 8 měst, jejich centrem = Mělník, centrum tzv. polské strany (1438 sjezd šlechtických předáků); po smrti krále Zikmunda (1437) – odchod královny do Uher, návrat do Mělníka 1441
- politické rozdělení VM přetrvává (polská x habsburská strana)
- od 1440 – VM členy hradeckého landfrýdu
- Johana z Rožmitálu, správu VM převzala hned po korunovaci, spolupráce s králem Jiřím z Poděbrad, po smrti krále sídlo vdovy v Mělníku, † 1475
- zavádění nových platů královně – při obnovování městských rad

Jagellonci + Habsburkové

- konec politických aktivit českých královen, VM ztrácejí roli politických center
- převažuje role finanční
- královny-vdovy zde (většinou) nesídlí → osobní kontakty královen s VM slábnou, méně zasahují do správy měst, byrokratický charakter správy

Věnná města za Jagellonců

- **Anna z Foix**, manželka Vladislava Jagellonského, chybí doklady o jejím vztahu k VM
- VM spravoval král, privilegia pro VM

- **Marie Uherská**, manželka Ludvíka Jagellonského, VM převzala 1522 při příležitosti korunovace
- správa VM – podkomoří královny, trvalá instituce
- smrt Ludvíka Jagellonského (29.8.1526) → nástup Ferdinanda I. Habsburského na český trůn, změna dynastie – problémy s VM, spor mezi královnou-vdovou Marií Uherskou a novou královnou Annou (Jagellonskou)
- po bitvě u Moháče útěk vdovy Marie do rakouských zemí, pobyt na dvoře Ferdinanda I. (Vídeň, Linec, Innsbruck), zakoupení Znojma
- 1531 – Marie pověřena úřadem místodržící v Nizozemí; 15. 3. dohoda mezi Marií a Ferdinandem I., postoupení VM královně Anně

Věnná města za Habsburků 1526–1618

- VM součástí komory panovníka, kontrola platů, zásahy do správy, žádosti o půjčku, potvrzování privilegií

Anna Jagellonská, manželka Ferdinanda I.

- VM převzala až v r. 1531 (1532)
- správa VM společně s Ferdinandem I.
- potvrzování městských rad (prostřednictvím podkomořího)
- instrukce pro podkomořího
- turecké války → finanční problémy → půjčky od věnných měst, zastavení Trutnova
- po smrti královny 1547 – VM přešla zpět na krále, výnos použit na opravu katedrály sv. Víta v Praze
- potrestání VM za účast na povstání 1547

Marie Španělská, manželka Maxmiliána II.

- VM převzala ještě za života krále
- 1572 – obnova radnice ve Dvoře Králové – dvorní architekt Ulrico Aostali
- po smrti Maxmiliána II. (1576) odchod do Čech, pobyt na Mělníku; 1581 odjezd do Španělska († 1603)
- Rudolf II. VM zastavoval (války s Turky, vysoké náklady na dvůr apod.)

Anna Tyrolská, manželka Matyáše Habsburského

- údajně vyplatila zastavená VM
- 1617 Matyáš vložil zápis do desk zemských – ustanovení o příjmu pro královnu-vdovu, částka 30.000 zl. měla být pojištěna na komorních statcích krále (!)
- †1618 – královna zemřela ještě za života Matyáše (†1619)

Jaroměř a Nový Bydžov, 1536/1537

Věnná města za Habsburků 1620–1700

- účast věnných měst ve stavovském povstání
- po Bílé hoře – ztráta ekonomického a politického vlivu VM
- 1622–1655 pod správou **Eleonory Gonzaga Toskánské**, druhé manželky Ferdinanda II., vdovou v l. 1637–1655
- daňové zatížení
- ochrana měst císařovnou před drancováním měst vojsky
- úbytek obyvatelstva, zchudnutí, platební neschopnost
- 1655–1686 pod správou **Eleonory Gonzaga Mantovské**, třetí manželky Ferdinanda III.
- žádosti VM císařovně o daňové úlevy
- odvody naturálií ke dvoru císařovny

Věnná města za Habsburků v 18. století

Počátky zájmu panovníka o královská města a také o VM:

- 1713 – žádost panovníka (podkomořího) o informace o právním postavení VM a jejich povinnostech v minulosti:

„Jeho Majestát, náš nejmilostivější císař, král a zeměpán, chtěl již roku 1713 se dozvědět, za jakých podmínek královská věnná města na královny české přešla. To připadne Vám na mysl, neb já to s Vámi 24. April 1713 sdělil za účelem tím, abyste v archivu Vašem pátrali, jaká hoc *in passu* (= v tomto směru) toho paměť se chová a abyste to se mnou pod pečeti městskou sdělili. Toho jste také patřičně uposlechli. Ale poněvadž jsem já Vaše *originálie* vysoce slavnému královskému místodržitelství zaslal a nyní taková sám potřebuji, proč se Vám od královského podkomořského ouřadu dostatečně poroučí, abyste tehdejší svůj nález pod tímže datum opakovali a pod městskou pečeti sem nejdéle do osmi dnů mně zaslali.
1. března 1720

Jan Adam, hrabě Záruba“

- 1723 – korunovace Karla VI. a jeho manželky Alžběty Kristýny Brunšvické – úřad královnina podkomořího žádal o prohlédnutí archivů VM a zaslání informací, jak byli při svých předchozích návštěvách králové a královny vítáni.

Věnná města za Habsburků v 18. století

Snahy o navýšení výnosů z VM a omezení samostatnosti:

- nařízení o kontrolách císařovny **Eleonory Magdaleny Falcko-neuburské** (= třetí manželka Leopolda I.) nad hospodařením VM
- zřízení komise z rozhodnutí **Alžběty Kristýny Brunšvicé** (= manželka Karla VI.), zkoumání příčin hospodářského úpadku měst a jeho povzbuzení, 1726 +
- snahy o omezení městské samosprávy
- posilování katolické víry měšťanů
- nařízení o dodržování smutku při úmrtí císařovny, 1750
- **Marie Terezie**
- škody během válek o rakouské dědictví
- reformy hospodářské
- reformy školské, podpora nemajetných studentů teologie pocházejících z VM
- zastavení některých měst Františku Št. Lotrinskému, po jeho smrti císařovna města vyplatila

19. století:

- 1834 – spojení správy královských a věnných měst
- 1848 – zrušení úřadu zemského podkomořího
- kostelní a dobročinné patronáty královen – omezeně
- 1918 – zánik statutu věnných měst českých královen
- dobrovolný svazek obcí bývalých věnných měst

Literatura:

Přehledové práce

- heslo Jaromíra Čelakovského v OSN 26, 1907 s. 546–548
- Krsková, Dagmar: Královny a jejich věnná města, Dvůr Králové nad Labem 2001
- Kilián, Jan (ed.): Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova, Mělník 2004 – zde zejm. studie Fr. Musila: Ke vzniku královských věnných měst (s. 1–15)
- Semotanová, Eva – Žemlička, Josef (edd.): Věnná města českých královen, Praha 2022

Monografie věnované jednotlivým městům – např.:

- Adámek, Karel: Z dějin hospodářství královského věnného města Poličky, Praha 1906
- Mikulka, Jaromír: Dějiny Hradce Králové do roku 1850, Hradec Králové, I–IV, 1994–1996
- Frolík, Jan: Chrudim českých královen, Chrudim 2002
- Kilián, Jan: Město ve válce, válka ve městě: Mělník 1618–1648, České Budějovice 2008
- Konečný – Růžička: Polička. Věnné město českých královen, 2010 (populárně naučná)
- Mělník. Historie – kultura – lidé, Praha 2010
- Šimůnek, Robert: Vysoké Mýto, Praha 2021